

KOLEKTYVINĖS TRAUMOS ĮVEIKIMAS: PRAEITIES PAMOKOS IR KELIAS Į PRIEKĮ

2022 metų rugsėjo 21 dieną Valdovų rūmuose, Vilniuje, vyko penktoji tarptautinė Leonido Donskio konferencija „Overcoming Collective Trauma – Lessons Learned and the Way Forward“, skirta filosofui Leonidui Donskiui atminti, kurią kasmet organizuoja Vytauto Didžiojo universiteto Andrejaus Sacharovo demokratinės plėtros tyrimų centras. Konferencija tarsi tęsia Leonido Donskio intelektualinį palikimą, prisideda prie gyvybingo ir įvairialypio polilogo kūrimo mūsų visuomenėje. Praėjus lygiai šešeriems metams po jo mirties, aukšto lygio profesionalai ir įvairių sričių ekspertai susirinko ieškoti atsakymų į klausimus, kurie buvo svarbūs Leonidui Donskiui ir iki šiol rūpi šiuolaikinei visuomenei: kaip visuomenė gali įveikti kolektyvines traumas? Kokių pamokų galima pasimokyti iš praeities? Kokias strategijas galima įgyvendinti ateityje?

Galima teigti, kad Europa dar nėra atsigavusi nuo totalitarinių režimų ir XX amžiaus karų traumų, bet ir vėl susiduria su kruvinu karu, prasidėjusiu po Rusijos agresijos prieš Ukrainą – šalį, kuri patyrė kone dramatiškiausius praėjusio amžiaus įvykius nuo Holodomoro iki Černobylio avarijos. Negalima nuvertinti šių įvykių paliekamų randų. Dėl šios priežasties konferencijoje ir buvo nagrinėjama kolektyvinės traumos tema, analizuojant ne tik trauminius praeities įvykius bei jų įveikimo strategijas, bet ir sąveiką tarp praeities, dabarties ir ateities, atveriant duris į diskusiją apie galimus pokyčius ir strategijas. Sacharovo centro vadovo Roberto van Voreno nuomone, konferencija galbūt ir nesugeneravo galutinių sprendimų, tačiau padėjo žengti didelį žingsnį į sąmoningą ateitį, kurioje galima laisvai aptarinėti idėjas ir dalintis mintimis apie demokratinės Europos statymą, nes tai ir yra raktas į sveiką visuomenę. Robertas van Vorenas ne tik reiškė susirūpinimą dėl Ukrainos visuomenės, bet ir pasidalino mintimis apie situaciją, su kuria po karo susidurs ir Rusija.

Konferenciją atidarė Lietuvos užsienio reikalų viceministras Jonas Survila bei Europos Parlamento pirmininkė Roberta Metsola. Jie išryškino klaidas, kurias daro Kremlius slopindamas laisvę bei žmogaus teises šalies viduje ir taikydamas smurtinę imperialistinę politiką už šalies ribų. Lietuva taip pat tebeturi sovietinės okupacijos žaizdų – tauta sugebėjo atsigauti, nors ir iš dalies, tik atgavus nepriklausomybę, tačiau traumos randų likę iki šiol. Pripažindama psichikos sveikatą kaip žmogaus teisę, Europos Sąjunga pagaliau pripažįsta ir tokių temų svarbą. Būtent tokių veikėjų kaip Leonidas Donskis dėka pavyko atverti duris į viešą dialogą – arba, kaip tai vadino Donskis, polilogą, – grįstą ne pykčiu, o empatija ir jautrumu – tiek moraliu, tiek istoriniu. Vadovaujantis Leonido Donskio išmintimi ir apmąstant jam brangias temas, konferencijos metu kolektyvinių traumų klausimas buvo dekonstruotas ir išanalizuotas iš įvairių perspektyvų, kurias pristatė ekspertai, dalinęsi savo žiniomis ir tyrimais.

Pirmoji konferencijos dalis buvo skirta iššūkiams ir naujoms traumoms, su kuriomis susiduria visuomenė, ir kaip yra kovojama su šiomis traumomis. Traumos gali būti įvairaus pobūdžio: individualios, kolektyvinės, susijusios su vienu epizodu arba virsti pasikartojančia patirtimi. Psichotraumatologija yra visa apimanti sritis, nagrinėjanti šiuos sutrikimus ir jų gydymą. Net ir šiomis dienomis neįtikėtinai daug įvairaus amžiaus žmonių yra paveikti praeities traumų, ypač tokiuose regionuose kaip Rytų Europa, patyrusiuose totalitarinio valdymo ir autokratių režimų žiaurumus. Lietuvos, Moldovos, Rumunijos ir Ukrainos tyrinėtojų liudijimai padėjo atskleisti, kokias nežmoniškas situacijas šios šalys išgyveno valdant sovietams, skatino gilintis į pragaistingas pasekmes, kurias daro įtaką mūsų visuomenei iki šios dienos, ypač dėl to, jog nebuvo taikyta jokia reali strategija, kaip su tuo susidoroti. Be to, per konferenciją paaiškėjo, kaip traumų atmintis ir išmintis gali padėti mums susidurti su nauja patirtimi ir kodėl kai kurios tautos ypač aktyviai padėjo Ukrainai kovoti, kai ji atsidūrė sudėtingoje situacijoje. Vakaruose Ukrainos įvykiai sukėlė skirtingas reakcijas, o Lenkijos ir Lietuvos atvejai yra simboliniai: istorinių traumų atmintis užtikrina spontanišką palaikymo ir solidarumo atsaką. Tačiau privalu pabrėžti, kad jei šiems palaikymo gestams pritrūks analitinio sąmoningumo, gali kilti psichologinės būklės sutrikimų ir atsirasti pakartotinės kolektyvinės traumos.

Antroje konferencijos dalyje buvo siekiama dekonstruoti totalitarinių režimų bei jų sukeltų traumų įvairiose šalyse temas. Prieita prie išvados, jog demokratija yra esminė prielaida siekiant išgydyti kolektyvines traumas. Tai įrodo daugelis Rytų Europos šalių: įsitraukti į praeitį ir išplėtoti įveikos strategijas buvo galima tik demokratinėse sistemose, tačiau net ir tokioje aplinkoje buvo labai lengva papulti į klaidinančią atminties politiką. Ypatingas dėmesys buvo skirtas ir tarptautinių organizacijų vaidmeniui: nors jos kelia daug neaiškumų ir ne visuomet

yra tinkamiausias instrumentas daugeliu su konfliktais susijusių situacijų (puikus to pavyzdys – Tarptautinio Teisingumo Teismo vaidmuo sprendžiant Rusijos karo nusikaltimus Ukrainoje), tai visgi geriausia priemonė silpnesniems veikėjams, siekiantiems rasti būdų apginti savo interesus tarptautinėje arenoje.

Galiausiai paskutinė konferencijos dalis buvo skirta užburtam *transgeneracinės* traumos ratui ir strategijoms, skirtoms šį ratą nutraukti. Klausimas „Kaip įveikti traumą ir užkirsti kelią įvykiams pasikartoti?“ buvo itin svarbus XX amžiuje Europoje, kurią alino žiaurūs karai, genocidai ir kitos tragedijos. Krymo totorių bendruomenės atstovų liudijimai bei patyrusių psichiatrų žinios padėjo suprasti konstruktyvaus dialogo ir mediacijos taikymo svarbą siekiant išvengti traumų perdavimo iš kartos į kartą.

Taigi, konferencijos metu išryškėjo du aspektai. Visų pirma, demokratijos įtvirtinimas kaip būtina sąlyga sukurti laisvės ir pagarbos žmogaus teisėms (į kurias dabar yra įtraukiama ir psichikos sveikata) aplinką. Tačiau svarbiausia – polilogo būtinybė: tarp istorinių prieštų, siekiant nutraukti užburtą *transgeneracinės* traumos ratą; tarp įvairių specialistų, suteikiant jiems galimybę pasidalinti savo žiniomis ir tobulinti sveikatos priežiūros sistemas; tarp įvairių sričių ekspertų, siekiant sustiprinti realius pokyčius visuomenėse ir galų gale sunaikinti stigmas, susijusias su psichinėmis problemomis, ir priimti produktyvią konfrontaciją tarp žmonių. Konferencija siekė sukurti erdvę tiek diskusijoms, tiek patirties ir idėjų mainams.

Vertė Neringa Gališanskytė